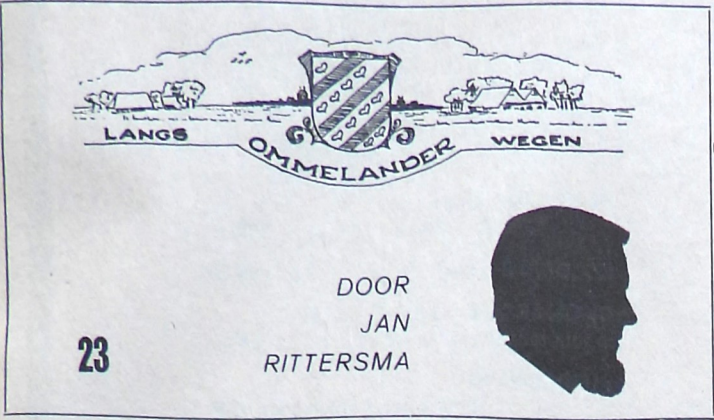

Zoals wellicht bekend was het vroeger gebruik, dat 'n groot deel van 't ongetrouwde personeel van de boer als knecht of meid op de boerderij woonde. De getrouwde arbeiders hadden wel een eigen woning maar deze stond doorgaans dicht bij de boerderij of anders in een gehucht in de buurt. Naast de boeren vormden de landarbeiders het grootste deel van de verspreid wonende bevolking.

Tweede woning remt achteruitgang

Zo bewoonden in vorige eeuwen de arbeiders met hun gezinnen de kleine hoeskes en ploatskes in de kleine dorpen en gehuchten op het Hogeland. De kleine eenvoudige stulpjes, de simpele "aarbaidershoeskes" vond men overal op het platteland. Bij de boerderijen, langs de binnenwegen en onder de rook van „t loug". Eenzaam in het wijdse land, maar ook tegen de oude zeedijken in het Noord-Groningerland. In het jaar 1966 verscheen een boekje van de A.N.W.B., getiteld "Groningen". Het was de eerste uitgave in de serie : „Eigen land met open ogen". Onder de titel „Waken voor nieuwe Pompeji's" gaat de schrijver wat nader in op de oude huisjes en gehuchten op het Groninger platteland.

Veel is er oud in Groningen. We vertelden u al van de monumenten, de kerken, de borgen en boerderijen. Maar waar jonge, vooruitstrevende mensen wonen, al bewaren ze de erfenissen van het verleden ook met eerbied, moet het land wel veranderen.

Wanneer u Groningen van binnen uit gaat bekijken, dus niet van achter het glas van uw auto, maar op de fiets of te voet, zult u dorpen leren kennen, waar het leven fris en sterk opbloeit en nieuwe woonwijken en buurt-huizen verrijzen. Maar in de schaduw van deze visuele welvaart, liggen ook gehuchten die sterven, zoals in de vorige eeuw Menkeweer en Onderwierum stierven. Dorpsjes die ten onder gingen toen Onderdendam zich ging richten op een opkomende scheepvaart en de bewoners uit de onmiddellijke omgeving wegzoog.

Van het oude Menkeweer rest nog een paatorse boerderij en een brokje kerkhof met grafzerken; van Onderwierum nog een stel boerenhuisjes en een stukje terp, waarop nog enkele verspreide grafstenen vertellen, dat hier kerk en begraafplaats zijn geweest.

Voor Groningse historici en toeristen zijn deze Pompeji's van het fortuin nu interessante bedevaartplaatsen. Maar ze zijn ook een teken aan de wand. Het verhaal dreigt zich namelijk voort te zetten. De typisch agrarische gehuchten, die ontstonden in samenhang met de mankracht vergende landbouw, hebben door de mechanisatie en de zuigkracht van de industrieplaatsen hun bestaansgrond verloren. Zij gaan nu het bloed geven waarmee de van overheidswege aangewezen wooncentra en industriezones zich moeten voeden. Een trieste gedachte. Maar sanering, rationalisering en concentratie passen in het tempo van de nieuwe tijd. Aardgas, olie, petro-chemische industrieën, modern woon-gerief, snelle communicatie, slagvaardige besturen in de te vormen nieuwe agglomeraties.

En toch is er nog een (zij het incidentele) trek in omgekeerde richting. Van het modern com-

fort en de stedelijke drukte naar de rust en de romantische eenvoud van wat men gemeenlijk met het "platteland" aanduidt.

De 17de-, 18de- en 19de-eeuwse landarbeidershuisjes, die zichtbaar "zuinig" werden opgezet en van vader op zoon werden bewoond, worden verlaten. De jonge mensen willen er niet meer in, omdat ze evenals de oude boerderijen te duur worden in onderhoud en te bewerkelijk om te bewonen. De eigenaars verhuizen naar nieuwe éengezins- en zelfs flatwoningen in de nieuwe wooncentra met het gerief van grote ramen, Bruynzeel keukens en douchezellen. Architectonisch bezien is er ook zelden een "droom van een huisje" bij. Maar omringd met vlierstruiken, een oud bonkig hek of helemaal verscholen in opgaand groen, of opeens stil oprijzend aan de oever van een oude watergang, vormen ze een typisch deel van de stoffering van dit noorden.

En zie, ze trekken nieuwe bewoners. Stadgers, om het op zijn Gronings te zeggen, die oog hebben voor romantiek en schoonheid van het landschap, die minnaars zijn van de stilte en voldoende geld hebben om hun "ontdekking" in te richten tot "tweede huis". Zij kopen de afgedankte, leeggeraakte stulpjes op het boerenland en redderen en timmeren er een weekend- en vakantie-huisje van. Er zijn er, die kunstig ramen vergroten en onaanzienlijke aanbouwtjes verwijderen en de huisjes harmonisch en gerieflijk maken, zonder het karakter en de eenheid met het land te schaden. Zo worden de niet uit dit noorden weg te denken bouwselftes gered.

Dienstbaar en leefbaar gemaakt in het open, gastvrije land, dat heus niet altijd "stroef en kold" is, maar kan glimlachen met al zijn groen en dorpstinten en jubelende vogels. Tot zover de A.N.W.B.-uitgave.

Inderdaad, zijn deze "lutje hoeskes" niet meer weg te denken uit "land en loug". Maar wat was het vroeger een hard bestaan in deze "miniwoningen".

J. S. Niehoff schrijft hierover in zijn boek "Leer mij ze kennen, de Groningers": „Die stulpen verdenden de naam huis in geen enkel opzicht. Ze bevatten een kamer met een paar bedsteden, daarachter een achterhuis met een stenen of lemen vloer. Als men in dat achterhuis naar boven keek, zag men de dakspanten en op de kale panlatten de dakpannen. Een ladder voerde naar 't vlierinkje boven de kamer, waar drie, soms ook wel acht kinderen sliepen. 's Winters vonden ze soms bij het ontwaken de sneeuw op hun dekens. In dat wrakke bouwself moest het allemaal gebeuren: de kinderen "hemmel'n", koken, eten, de enorme was doen.

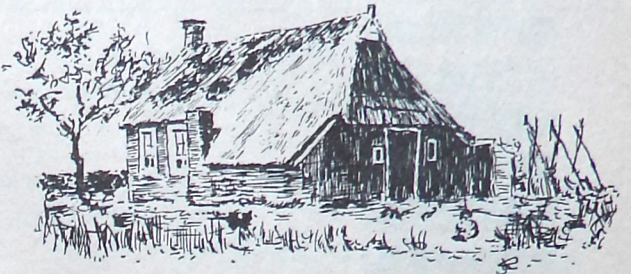
Er kwamen bromfietsen, die de arbeiders bevrijdden van hun horigheid op het bedrijf, de wat hogere huur van een nieuwe woning in het dorp — met eindelijk elektriciteit en waterleiding — hadden ze er wel voor over. Dat leidde natuurlijk tot verhoogde waardering van de enkelingen, die wel bij het bedrijf wilden blijven wonen, dus tot de bouw van betere dienstwoningen bij de bedrijven (boerderijen). De "meesterknecht", de "eerste arbeider" vlak bij de hand te hebben, bleef zondagsdienst, bij 's nachts voorvallende verlossingen van het vee nog altijd voordelen . . .", aldus Niehoff.

Zo trok de landarbeidersbevolking steeds meer en meer naar de dorpen, vooral de grotere dorpen. Maar ook de bevolking van de kleinere woonkernen vertrokken naar elders: eerst de jongelui en daarna een groot gedeelte van de middenstand, waarna een deel der inwoners vertrok.

WOONKERNEN

Het Groninger Hogeland, t.w. de gemeenten Baflo, Bie- rum, Eenrum, Kantens, Kloosterburen, Leens, Loppersum, Middelstum, Stedum, Uithuizen, Uithuizermeeden, Ulrum, Usquert, Warffum en 't Zandt, tezamen 15 gemeenten, hebben een gezamenlijke oppervlakte van p.lm. 48.000 ha (hierbij niet inbegrepen de gebiedsuitbreiding van de gem. Ulrum in de voormalige Lauwerszee).

Ploatskes en hoeskes

Aarbaidershoeske

In dit gebied wonen momenteel ruim 44.000 inwoners, verspreid over 49 woonkernen. De grootste woonkern is Uithuizen. Hierna volgen (in volgorde naar inwonertal de plaatsen Uithuizermeeden, Warffum, Loppersum, Middelstum, Baflo/Rasquert, Ulrum, Leens, Spijk, Usquert Eenrum, Zoutkamp en Stedum (n. geg. v. d. zes-tiger jaren).

Op het Hogeland vinden we een groot aantal kleine woonkernen (minder dan 300 inw.) Deze plaatsen zijn

plattelandsbevolking in de grotere dorpen is een onvermijdelijk proces dat zich voltrekt als gevolg van het feit dat de kleinere dorpen niet meer kunnen voorzien in de behoeften van de bevolking. Men zal dus niet moeten trachten deze ontwikkeling tegen te gaan. Integendeel, dienen de nadelen welke uit de concentratie voortvloeien voor de in de kleine kernen achterblijvende bevolking zoveel mogelijk opgevangen te

worden, juist door de concentratie te bevorderen. Nader onderzoek is nodig om te kunnen uitmaken, wanneer een dorp al of niet levensvatbaar zal zijn. Globaal genomen moet men echter rekening houden met een minimum dorpskerngrootte van 1000 inwoners". Tot zover prof. Hofstee.

Prof. Hofstee mag misschien wel gelijk hebben, maar gelukkig is het vandaag de dag zo, dat door het verschijnen "tweede of recreatiewoning" en het "wonen op het platteland" door de stadsbevolking de achteruitgang en de ontvolking van de kleinere woonkernen hebben afgeremd en soms zelfs tot staan hebben ge-

Voormalige hoeskes aan de Singel te Kloosterburen

— in rangorde naar het inwonertal — Garsthuizen, Vierhuizen, Schouwerzijl, Losdorp, Hornhuizen, Oost-einde, Oosterwijtwerd, Zuurdijk, Mensingeweer, Hui-zinge, Oostermieland, Krewerd, Toornwerd, Eenum, Tinallinge, Rottum, Stitswerd, Niekerk, Oldenzijl, Breede en tenslotte Saaxumhuizen, het kleinste plaatsje in Noord-Groningen.

In de inleiding van zijn boekje "Verdwijnnende dorpen op het Groninger Hoogeland" schrijft prof. dr. E. W. Hofstee: „De situatie zoals die zich heeft ontwikkeld op het Groninger Hoogeland met betrekking tot de kleine woonkernen, is van dien aard dat in verband hiermee verschillende vragen zijn gerezen. Algemeen kan namelijk geconstateerd worden dat een proces van funktieverlies bezig is zich bij de kleine dorpen te voltrekken, niet slechts in relatieve zin ten gevolge van de toenemende gecompliceerdheid van de hedendaagse maatschappij, maar ook in de absolute zin. Aangezien dit proces van funktieverlies kan worden gezien als 'n aantasting van de bestaansmogelijkheid van de kleine dorpen, rijst de vraag of de kleine woonkernen in de toekomst niet geldelijk zullen verdwijnen. Het antwoord hierop — aldus prof. Hofstee — is o.a. van praktische betekenis, wanneer de overheid bij het tot ontwikkeling brengen van openbare voorzieningen rekening moet houden met de kleine dorpen. Omgekeerd kan het al of niet uitstrekken van bepaalde openbare voorzieningen tot de kleine dorpen van doorslaggeven-de betekenis zijn voor de levenskansen van de betref-fende kernen". Tenslotte trok prof. Hofstee (in 1957) o.a. de volgende conclusies : „De concentratie van de

bracht. De toenemende belangstelling voor de kleine "hoeskes en ploatskes" op het Groninger Hogeland blijkt dikwijls een behoud voor het dorpsgezicht van de kleinere woonkernen en gehuchten in dit deel van de provincie en daarbuiten.

Nu kan men twisten over de vraag of de bewoning etc. van de kleine woonkjes het dorpsgezicht altijd verfraait. Dikwijls worden de "hoeskes" mishandeld door opdringerige kleuren en ander minder authentieke (wan) toestanden op en rond de erfjes. Ook de authenticiteit van de oorspronkelijke bevolking wordt in sommige gevallen geweld aangedaan: er zijn soms dorpsjes waar de oorspronkelijke bevolking voor een groot deel is vervangen door mensen uit andere landstreken, ja zelfs door buitenlanders, veelal Duitsers. Zo heeft elke medaille zijn keerzijde.

Toch mogen we als Noord-Groningers blij zijn met het behoud van de "aarbaidershoeskes" en de "lutje keu-terijen". Ze behoren bij het open en wijdse landschap van het Hogeland, of ze nu "ien 't laand" of "ien 't loug" staan. Ze zijn onlosmakelijk verbonden met een verleden, waaraan het heden haar toekomst heeft te danken.